

FASÎH AHMED DEDE'NİN BEHİŞT-ÂBÂD MESNEVİSİ

Arş. Gör. Hakan Sevindik
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
hakansevindik@kmu.edu.tr

Özet

Bu makalede, 17. yüzyıl Mevlevî şairi Fasîh Ahmed Dede'nin bugüne kadar nüshaları tespit edilememiş *Behişt-âbâd* adlı mesnevisi tanıtılmıştır. 1110/1698 yılında yazılan eser, geleneksel mesnevi tertibine sadık kalınarak hazırlanmıştır. Nasihatname türündeki 1230 beyitlik bu mesnevîde; hakikî dostluk ve vefa konusu işlenmiştir. Makalemizde; bu eserin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fasîh Ahmed Dede, *Behişt-Âbâd*, mesnevi, nasihat-nâme.

FASÎH AHMED DEDE'S MASNAVİ BEHİŞT-ÂBÂD

Abstract

In this article, 17th century Mevlevi poet Fasih Ahmed Dede's masnavi *Behişt-âbâd* the copies of which was not detected so far was introduced. Masnavi written at 1698, was prepared as traditional mesnevi arrangement. In this moral mesnevî which consists of 1229 couplet; the themes are about real friendship and fidelity. Besides, the author focused on the form and content features of the masnavi.

Key Words: Fasîh Ahmed Dede, *Behişt-Âbâd*, masnavi, moral masnavi

GİRİŞ

Fasih Ahmed Dede (öl. H. 1111- M. 1699), edebiyatımızın tanınmış Mevlevî şairlerinden biridir. Kaynaklarda; *Türkçe Divan*, *Farsça Divançe*, *Münşeât*, *Tenbâkû-nâme*, *Münâzâra-i Gül ü Mül*, *Münâzâra-i Rûz u Şeb*, *Kalem Makalesi*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Mahmûd u Ayâz ve Behişt-âbâd* olmak üzere on eseri zikredilmektedir. Ancak bugüne kadar mezkûr eserlerden *Hüsrev ü Şîrîn*, *Mahmûd u Ayâz ve Behişt-âbâd*'in nüshalarına tesadüf edilememiştir. (Çıpan, 2003: 27; Çıpan, 2010: 17) Yaptığımız araştırmalar esnasında İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Şevket Rado yazmaları ŞR_00097 numarada kayıtlı *Behişt-âbâd* mesnevisinin bir nüshasına rastladık. Bu makalede, söz konusu eseri edebiyat dünyamıza tanıtacağız.

Fasih Ahmed Dede'nin hayatı ve eserleri hakkında gerekli bilgi Dr. Mustafa Çıpan'ın *Fasih Divanı* (2003) adlı çalışmasında verilmiştir. Dolayısıyla biz doğrudan *Behişt-âbâd*'in şekil ve muhteva özelliklerine girmek istiyoruz.

1. BEHİŞT-ÂBÂD VE ÖZELLİKLERİ

1.1. Şekil Özellikleri

1.1.1. Nüshanın tavsifi

Adı	: Behişt-âbâd
Varak Sayısı	: 47
Yaprak Boyutu	: 210x130(mm)
Yazı Boyutu	: 145x70 (mm)
Cilt	: Kahverengi meşin
İstinsah Tarihi	: (?)
Müstensih	: (?)
Yazı Tarzı	: Ta'lik hat. Yalnızca söz başları kırmızı, diğer kısımlar siyah mürekkeple yazılmıştır.

1.1.2. Eserin adı

Eserin adı yalnızca *Osmanlı Müellifleri*'nde geçmektedir.¹ Fasih Dede, *Behişt-âbâd*'ı vefatına yakın bir zamanda yazmıştır. Bu yüzden eser kaynaklarda pek yer almamıştır.

¹ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. Cemal Kurnaz), C. II, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2009, s. 366.

Şair, elimizdeki nüshanın hatimesinde “bir eser vücuda getirdiğini ve adını da *Behîşt-âbâd* koyduğunu” şu beyitle belirtir:

İtdüm dahı bir eller ki bünyâd
Nâm olsun aña *Behîşt-âbâd* (v. 46^a)

1.1.3. Yazılış tarihi

Fasîh Dede, *Behîşt-âbâd*'ın yazılış tarihini “*Târîh-i İtmâm-ı Kitâb-ı Ğarra Ez-Feyz-i 'Âlem-i Bâlâ*” başlıklı beş beyitlik tarih manzumesinin son beytinde belirtir:

Harf-i mankûlta oldı târîh
Nazm-ı rengîn edâ-yı ra'nâ (v. 47^a)

Bu beyte göre eserin yazılış tarihi Hicri 1110 (M. 1698)'dur. Fakat müstensih, beytin altına eserin yazılışını 1120 diye not düşmüştür. Noktalı harflerin hesaplandığı bu beyitte müstensih, “*edâ-yı rengîn*” ibaresindeki yay-ı izâfete de nokta koymuş olduğundan hesap 1120 çıkmıştır.

1.1.4. Türü

Behîşt-âbâd, nasihatname türünde yazılmış bir mesnevidir. Gerçek vefa ve dostluğun ne olduğunu insanlara göstermek için kaleme alınan eser, bu bağlamda didaktik bir mesnevi özelliği göstermektedir. Ayrıca mesnevide geçen temsilî hikâyeler esere ahlakî bir yön katmıştır.

1.1.5. Beyit sayısı ve vezni

Her yaprakta ortalama 15 satır bulunan mesnevi 1230 beyittir. Eser, kısa aruz vezinlerinden “*Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ülün*” kalıbıyla yazılmıştır. Ancak mesnevide tekdüzeliği kırmak için yazılmış rubailere ve diğer nazım şekillerine de rastlanmaktadır.

1.2. Muhteva Özellikleri

1.2.1. Tertibi

Behîşt-âbâd, mesnevî nazım şekliyle yazılmıştır. Geleneksel mesnevi tertibine uygundur. Bölüm başlıkları da gelenekte olduğu gibi Farsçadır.

Şair, eserine;

“Şükr ü sipâs ol lallâk-ı cihâna ki اعرف مخانت الخلق لاعرف
zemzemesiyle gerd-i nâçizi hil'at-ı şüret ü teşrîf-i hayâ ile mükellef ü müşerref idüp câm-ı ma'rifetden mâye vü bezm-i maḥabbetden vâye iḥsân itmîşdür” ifadelerinden sonra, şu rubai ile giriş yapmıştır:

Medhûs-ı mey-i câm-ı maḥabbet eyle
Dürdin güher-i tâc-ı sa'âdet eyle
Ol meyke-de-i 'aşka delîl-i râhum

Yâ Rab baña luğ ile hidâyet eyle (v. 1^b)

Behişt-âbâd; sırasıyla üç tevhit, naat, padişah övgüsü, esas hikâye ve hâtimededen oluşur. Şair, naattan sonra;

Ey hâme-i hoş-edâ vü hoş-dem
Râz-ı dile âşinâ vü maḥrem

Ser-çeşme-i hızuñ ol delîli
Göster bize gel o selsebîli

Şebnem gibi kıl güher-feşânî
Sîr-âb-ı ter it bu gülsitânı

Bülbül gibi bu çemende yine
Başla nağamât-ı dil-nişîne (v. 5^b)

mısralarıyla başlayan 48 beyitlik bir mirâciyye yazmıştır. Mirâciyenin ardından Sultan II. Ahmed'e methiye tertip etmiştir. Bu methiye, “*Vaşf-ı Sulṫân Ahmed-i ‘Âlî-tebâñ*” başlığı altında yazılan şu rubai ile birlikte toplam 26 beyitten müteşekkildir:

Ey dâver-i ferruḫ-ruḫ [u] ferḫunde-siyer
Ve'y husrev-i rûşen-dil ü hürşîd-eller
Olmaz yine şemşîrüne ḥâ'il farzâ
Hürşîd eger miğfer ü çarḫ olsa siper (v.7^b)

Şair, ana konuya geçmeden önce “*Zîkr-i Esmâ-i Lâle-i Rengñ*” (v. 8^b) ve “*Vaşf-ı Pâk-i Şükûfe-i Zerrñ*” (v. 9^b) başlıklı iki manzume daha yazmıştır.

Ana konuya ise, “*Âğâz-ı Hikâyet-i Şâh-Ferruḫ Bâ-ferzend-i Gül-ruḫ*” başlığıyla giriş yapılır ve bu girişte hikâyenin kahramanlarından Şah Ferruh anlatılır:

Sâbıkda bu dehr-i bî-bekāda
Bir hıṫta-ı pāk u dil-güşâda

Olmuşdı şeh-i sitâre-leşker
Bir pâdişeh-i bülend-ahter

Hürşid-veş ol şeh-i yegâne
Hüküm itmiş idi bütün cihâne

Ol şâh-ı Sikenderâne-ğaşmet
Şalmışdı bu hâkdâne şevket

Pirâmen-i tahtgâh-ı şâhî
Ya'nî o şehün qarârgâhı

Tahkîki bu kim leâfetinden
Gülzâr-ı irem nümüne andan (v.11^a)

Son olarak şair, “*Hâtime-i Kitâb-ı Müstetâb Be-istid'â-yı Hüsni Hâtime Ez-Cenâb-ı Vehhâb*” başlığıyla 25 beyitlik dua kısmını yazar ve *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* kalıbıyla yazdığı şu 5 beyitlik tarih manzumesiyle eserini tamamlar:

Yine ey kilik-i feşâhat-pîrâ
Eyle itmâm-ı kitâbı imlâ

Nefes-i 'İsî-i mu'ciz-güyüm
Eylesün mürde-dilânı ihyâ

Sâl-i târîhin iderken terķim
Oldı tûfî-i hayâlüm güyâ

Feyz-i Bârî ile oldı ilhâm
Şadef-i kalbe **Faşîhâ** ihdâ

Harf-i manķûfla oldı târîh
Nazm-ı rengin edâ-yı ra'nâ (v. 47^a)

1.2.2. Eserin konusu:

Şair, asıl hikâyeye bir şehzade ile onun üstadı arasında geçen konuşmalarla girer. Soru-cevap şeklinde ilerleyen sohbetlerden birinde şehzade, üstadına şu soruyu sorar:

‘Âlemde nedür tarîk-i yârî

Âyîn-i vefâ vü döst-dârî (v. 17^a)

Üstadı soruya, Acem Şâpûr’u ile onun eşsiz vezirinin hikâyesini anlatarak cevap verir. Eserin konusunu işte bu hikâye oluşturur.

1.2.3. Hikâyenin özeti:

Acem ülkesinin yegâne padişahı Ferruh Şah’ın çok kıymetli bir şehzadesi vardır. Padişah, düzenlediği bir ayinle yüce bir âlimi şehzadesine hoca tayin eder. Gece gündüz hocasıyla muhabbet eden şehzade, onun vasıtasıyla hikmet dolu sırların kapılarını aralamaya başlar. Şehzade sorular sorar, üstadı da bunları özenle cevaplar. Böylece şehzade kendini gündün güne yetiştirir.

Yine bir gün şehzade, üstadına bu âlemde gerçek vefanın, sevginin yolunun ne olduğunu sorar. Üstadı bunun üzerine ona, Acem Şapur’u ile onun vefakâr vezirinin hikâyesini anlatır.

Hikâyeye göre, Acem Şapur’u bir gece tebdil-i kıyafet ederek Rum ülkesine gider. Ülkeyi tahkik eden Şapur, maiyetindeki vezirlerine burayı almak istediğini belirtir. Vezirler, Şapur’a bu yolun hem gönül alıcı hem de tehlikelerle dolu olduğunu söylerler. Fakat ne söylerse söylesinler bir türlü onu bu karardan vazgeçiremezler. Şapur, azmettiği iş için her fen hakkında bilgisi olan filozof vezirini Rum ülkesine gönderir. Vezir, kılık kıyafetini değiştirdikten sonra Rum’a gider ve bir müddet sonra hekimlikle ülkede ün salar. –Fakat vezir asıl görevini hiç unutmaz, daima Şapur’u hatırında tutar.– Vezir, Rum’da bulunan meşhur bir patrikle tanışır ve zamanının çoğunu onunla birlikte geçirir. Bu sırada, Rum Kayser’i vilayetlerindeki ayanlara ve devlet erkânına büyük bir ziyafet vereceğini bildirir. Kayser’in ziyafet vereceğini işiten Şapur, orada olup biten her şeyden haberdar olmak için bu meclise katılmak ister ve durumunu da vezirine bildirir. Fakat veziri, bunun kendisi için çok tehlikeli bir yol olduğunu, kesinlikle bu işe girişmemesini söyler. Vezirin nasihatlerine kulak asmayan Şapur Şah, ziyafetin olduğu meclise giderek, meclisteki en alt safa oturur. Kayser, ziyafete gelenleri süzerken bir ara gözü Şapur’a takılır. Ondan ihtiraz eden Kayser, onun Şapur olduğunu sezer ve vezirleri vasıtasıyla meclistekileri uyarır. Yakalanan Şapur, Kayser’in önüne getirilir, niyetinin ne olduğu sorulur. Fakat Şapur, ser verir sır vermez. Bunun üzerine Kayser, Şapur’u kan dökücü cellâtlarına teslim ederek onu zindana attırır ve yanına da Matrânı (piskopos) bırakır. Şapur Şah, zamanla çektiği eziyetlerden çaresiz ve kararsız düşer. Bir sabah Kayser, ordusunu toplayarak diyar-ı Fürse doğru sefere çıkar. Günden güne süratle bu toprakları yağmalamaya başlar. Bu sırada Şapur’un durumunu bilen vezir, patriğe Kayser’in ordusunun bir hekime ihtiyacı olacağını söyleyerek –hile ile– sefere katılmak için izin ister. Patrik,

veziri yanından ayırmak istemez ama hatır için bu arzuya razı olur. Vezir, sefere çıkmadan önce patrik onun yol azığını hazırlar ve Matrâna vermesi için de bir mektup yazar. Vezire bu mektubu sürekli yanında taşımasını tembihleyen patrik, onun bu sayede rahat edeceğini, kimsenin ona ilişemeyeceğini söyler. Mektubu alan vezir, böylece yola koyulur ve Matrânın yanına varır. Vezir, patriğin mektubunu Matrâna verir. Mektubu okuyan Matrân, üstadının emaneti olan veziri buyur ederek ikramlarda bulunur, her türlü beladan korur. Vezirin asıl maksadı çok sevdiği şahına ulaşmaktır. Onun bitap düştüğünü bilen vezir, Şapur'u rahatlatmak için çareyi ince manalar içeren, hikmetli ve hoş kıssalar anlatmakta bulur. Böylece hem Matrânın hem de Şapur'un gönlüne huzur üfler.

Bu sırada acımasız Kayser, bozgunculuğunu giderek arttırır. Şapur Şah'ın sarayını dahi ele geçirir. Acemler onun işkencelerinden dağlara sığınır, bazıları kendilerini öldürür. Kayser, Şapur Şah'a çok feci işkenceler yapar; şahın artık işkencelere dermanı kalmaz. Bunu hisseden vezir, bir gece Matrânla birlikte otururken ona daha önce hiç kimsenin işitmediği bir kıssa anlatacağını söyler. Vezirin bu kıssadan muradı, takatsiz kalmış Şapur Şah'a sesini ulaştırarak yardımına geldiğini bildirmek ve gayretini ona ulaştırmaktır.

Kıssaya göre, 'Aynu'l-ehil adındaki bir delikanlı daha önce hiç görmediği fakat güzelliğinin nâmını duyduğu Seyyidetü'z-zeheb adında bir ay yüzlüye âşık olur. Onu görmek için güzelin şehrine giden 'Aynu'l-ehil, kısa bir süre sonra Seyyidetüz-zeheb'in eşi tarafından yakalanarak hapsedilir. Hapse atılan âşık, Acûz lakaplı tek gözlü, kesik burunlu bir kadına havale edilir. Acûz, âşığın neden bu hale geldiğini sorarak hatasının ne olduğunu öğrenir. Acûz, âşığın hikâyesini öğrendikten sonra onun bu halini temsili bir hikâye ile kendisine anlatır. Acûz, kendi hikâyesindeki kahramanlarla 'Aynu'l-ehil'in aynı kaderi yaşadığını bu temsille ona göstererek aslında hata yaptığını, böyle tehlikeli bir sevda yüzünden hem kendini hem de çevresindekileri boş yere ateşe attığını söyler. Ve nihayetle ona sabır telkin eder.

Vezir kıssayı, burada keserek artık bu gece devamına gücünün yetmediğini, daha sonra devam edeceğini söyler. Şapur Şah, vezirin anlattığı kıssayı hapsedildiği yerden işitince, hikâyede anlatılanların kendi haline denk düştüğü idrak eder. Şapur Şah, yarım kalan hikâyeden vezirinin kendisini kurtarmaya geldiğini ve ona bu süre içerisinde sabırlı olması gerektiğini anlatmaya çalıştığını fark eder.

Matrân, kıssanın geri kalanını sabırsızlıkla bekler. Gece olunca vezir, hikâyeye kaldığı yerden devam eder. 'Aynu'l-ehil'e sabır telkin eden Acûz, bir hikâye daha anlattıktan sonra bu delikanlıya kendi öz hikâyesini anlatır. –Bu hikâye de tıpkı Şapur Şah ve 'Aynu'l-ehil'inki gibidir.– Ahvalini anlatan 'Acuz, 'Aynu'l-ehille dost olur ve bu sevincin getirdiği kudret ile hapsedildikleri yerden kurtulurlar.

Vezir hikâyeyi burada bitirdikten sonra Matrân, kıssadaki ‘Aynu’l-ehil’in Şapur, ona yardım eden Acuz’un da vezirin kendi sureti olduğunu anlar ve vezire vefakârlığından dolayı muhabbet duyar. Bu vakitten sonra Şapur Şah, kurtuluş gecesinde geldiğini hisseder ve heyecanlanır. Akıllı vezir kısa bir süre içinde şahını zindandan çıkarır. Vefakâr iki dost birbirine kavuştuktan sonra Acem ülkesini, Rum Kayseri’nin elinden alarak askerlerini, halkını feraha kavuşturur. Kayseri yakalayan Şapur, ona kendisi gibi adaletsizce muamele etmeyeceğini, canını bağışlayacağını fakat yaptığı kötülükleri bir an önce telafi etmesi gerektiğini söyler. Kayser, Şapur’un bu tavrından dolayı oldukça mutlu olur, verdiği emirleri bir bir yerine getirir. Şapur ise kadirşinas vezirine kavuşmanın vermiş olduğu huzurla rahata erişir.

Şapur ile vezirin hikâyesi burada sona erer. Böylece şehzade, hocasının naklettiği bu hikâye ile gerçek vefa ve sevginin ne olduğunu anlar. Aradan geçen süre zarfında şehzade büyür, Ferruh Şah’ın yerine padişah olur ve hocasının hikmetlerle dolu yolunda yürümeye devam eder. Fasîh Dede, mesnevînin ana konusunu burada bitirerek hatime ve dua ile eserini tamamlar.

SONUÇ

Behişt-âbâd, klasik tahkiye üslubuna bağlı kalınarak kaleme alınmış, nasihatname türünde didaktik bir mesnevîdir. Makalemizde bu mesnevîyi, elimizdeki nüshadan hareketle genel hatlarıyla tanıtmaya çalıştık. Muhteva bakımından oldukça sürükleyici ve ahenkli bulduğumuz eserin dil hususiyetleri ile mesnevî geleneği içerisindeki yerine temas etmedik. Zira eser üzerine yaptığımız ilmî çalışmanın sonlarına gelmiş bulunmaktayız ve yakında geniş bir incelemeyle birlikte eserin tam metnini neşredeceğiz.

KAYNAKÇA

Bursalı Mehmet Tahir (2009), *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. Cemal Kurnaz), C. II, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

ÇİPAN, Mustafa (2003), *Fasîh Divanı İnceleme- Tenkidli Metin*, MEB Yayınları, Ankara.

ÇİPAN, Mustafa (Mart 2010), *Fâsîh Ahmed Dede*, Âsitâne, S. 3. s. 16- 21.

Fasîh Ahmed Dede, *Behişt-âbâd*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Şevket Rado Yazmaları, ŞR 00097.

2

انوار جمال
 اینون تو نوار عشق
 هر بر کیم بر در نوار عشق
 قویم از عالم بیارباب
 قل مجسم خدیویم را ز عشق
 این اول کتبیم سحر آفریم که کلش خیالی جو بیارباب
 فلک سیراب بود جبهه شام معانی
 آب و نای در مژده **قطعه**
 خیزد این طبع کیمی ز نوار **قطعه** جبهه شام معانی
 فیض رخ قلم نازک بر دوزخ
 باغ اریکسی خرم نوار **قطعه**
 الحی ارباب طبیعت ز کتب عالم کی محرم
 و به طبع موسیقی بی محرم اولور **قطعه**
 محمد اهل مقال اولور قلم موجب کمال اولور قلم
 بی نور سید قلم اولور **قطعه** رتبه معرفت و عالم اولور
 نزهت خان سخن اهل کمال **قطعه** هر زبان دل ارباب مقال

شکر و ساس اول غلامی جهان که کت کت
 مخلصا فاجبت ان اعوف خلقت الخلق لا یخلف
 ز نزهت سبیله کرد با چهر خلقت صورت در نرف
 حیات البه تکلف و مشرف ارباب جام نغمه
 مایه و بزم محمدان و ابراهیم ان استدر

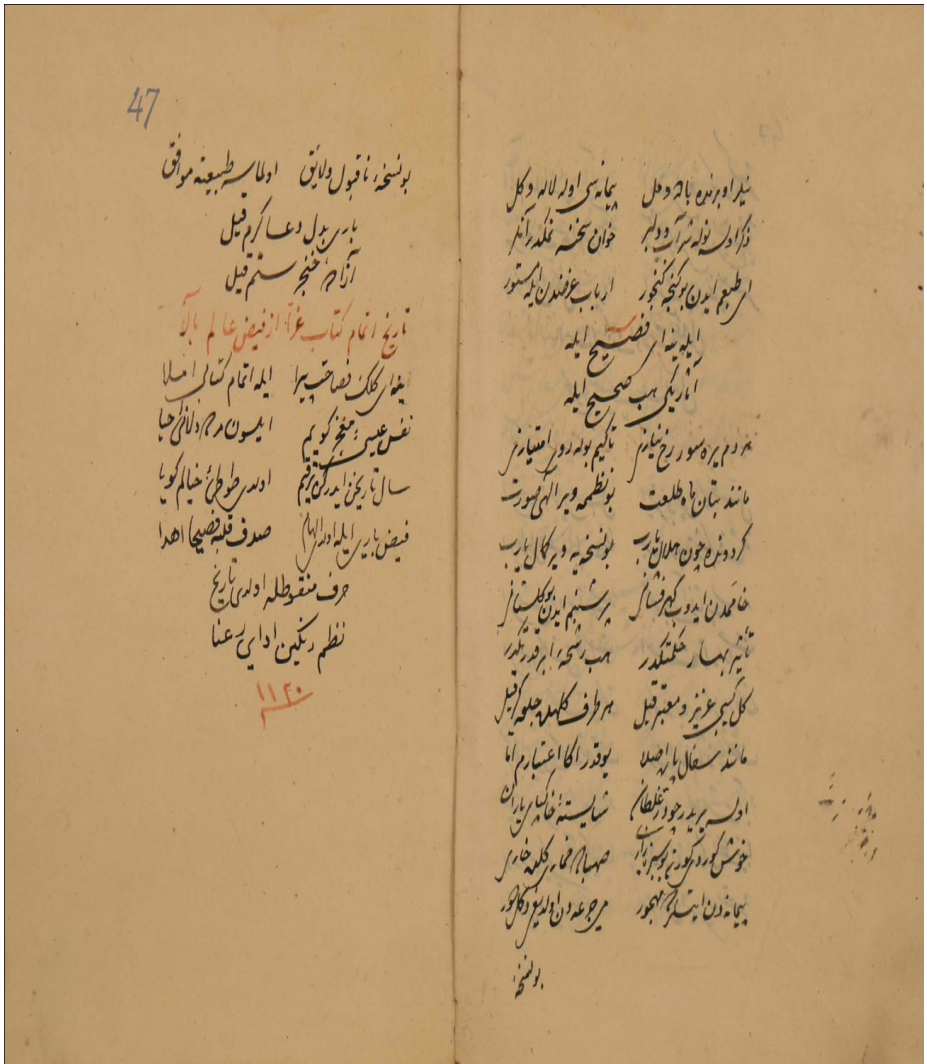
رباعیه
 مدحوس من جام حیات البه در دین کبریا معارف
 اول بیکه حوضه کمال ارباب کمالطیف ارباب

و محمد بیفاس اول ضار بجمونه قلب المؤمن
 فخاصی ادره دل ارباب محبتی امینه ذات مقدی
 فشره خواه فریفته صنع متعال و خواه مستوفی

انوار

Behişt-âbâd, v. 2^a

Behişt-âbâd, v. 1^b

Behišt-ābād, v. 47^a

Behišt-ābād, v.46^b